LAURENS MEERMAN

De Vermeer die niet mocht ontbreken

Vorige maand opende de grote Vermeer-tentoonstelling in het Rijksmuseum met daarin natuurlijk ook *Het melkmeisje*, waarvan de aankoop werd gesteund door de Vereniging Rembrandt. Een mooie gelegenheid om eens stil te staan bij een opmerkelijke discussie rond het aankoop-proces.

Stel, u kreeg de kans om terug in de tijd te reizen en u kon één werk van Johannes Vermeer kopen: *Het straatje* of *Het melkmeisje*. Welk schilderij zou u kiezen? De Nederlandse kunstkenner Frits Lugt had het wel geweten. In 1907 schreef hij een beschouwing over beide schilderijen, destijds nog in het bezit van de familie Six. Lugt was duidelijk een grotere fan van *Het straatje* dan van *Het melkmeisje*, dat volgens hem ten onrechte doorging voor hét meesterwerk van Vermeer. Als bewijs noemt Lugt een aantal andere Vermeers die minstens zoveel - 'zo niet méér' – aanspraak zouden kunnen maken op die titel. En inderdaad, het oeuvre van Vermeer bevat veel mooie schilderijen. Maar vond Lugt een schilderij als de *Vrouw met schenkkan* in New York oprecht een betere Vermeer dan *Het melkmeisje*?

Er was nog iets anders aan de hand: *Het melkmeisje* stond op het punt te verhuizen. De Nederlandse staat overwoog het schilderij aan te kopen van de familie Six in een kostbare packagedeal met 38 andere schilderijen van uiteenlopende kwaliteit – selectie was niet mogelijk. Over die voorgenomen aankoop gaat Lugts beschouwing. Zijn mening is helder: de deal was niet goed. Vanwege de bijvangst aan schilderijen en vanwege het bedrag dat voor het geheel moest worden neergeteld.

De aankoop van *Het melkmeisje* voor het Rijksmuseum was zeer wenselijk, maar niet noodzakelijk, vond Lugt. Daarom mocht de overheid het risico nemen dat het schilderij naar het buitenland zou gaan. Doe alleen een riant bod op *Het melkmeisje*, adviseerde

Het melkmeisje
Johannes Vermeer
ca. 1660. Olieverf op doek, 45,5 x 41 cm
RIJKSMUSEUM, AMSTERDAM

Aangekocht in 1908 met steun van de Vereniging Rembrandt.

Gezicht op huizen in Delft, bekend als 'Het straatje'
Johannes Vermeer
ca. 1658. Olieverf op doek, 54,3 x 44 cm
RIJKSMUSEUM, AMSTERDAM

Geschonken in 1921 door de heer H.W.A. Deterding, Londen.

Vrouw met schenkkan
Johannes Vermeer
ca. 1662. Olieverf op doek, 45,7 x 40,6 cm
METROPOLITAN MUSEUM OF ART, NEW YORK

Geschonken in 1889 door Henry G. Marquand (Marquand Collection).

hij. En liep dat mis? Jammer, maar dan was niet alles verloren. Want het beste moest nog op de kunstmarkt komen: *Het straatje*. Dat schilderij vond Lugt belangrijker, want qua onderwerp veel zeldzamer dan Vermeers figuurstukken, waarvan de Nederlandse musea er bovendien al meerdere konden tonen. Dat het enige andere bewaard gebleven stadsgezicht van Vermeer, het *Gezicht op Delft*, al eigendom was van een Nederlands museum, vond Lugt geen bezwaar. Dat schilderij was in 1822 neergestreken in het Mauritshuis, als eerste werk van Vermeer in het Nederlands openbaar kunstbezit. Op het moment van Lugts schrijven bezat het Mauritshuis nog twee andere schilderijen van de kunstenaar: *Diana en haar nimfen* en het *Meisje met de parel*.

Daarbij vergeleken was het Rijksmuseum er vooralsnog wat bekaaid af gekomen. Vanaf 1885 had het museum de *Brieflezende vrouw* in langdurig bruikleen van de stad Amsterdam. Een teer en gevoelig schilderij, schreef de kunsthistoricus Cornelis Hofstede de Groot in 1897, maar niettemin een *Durchschnittsbild* van Vermeer. Sinds 1892 werd de *Brieflezende vrouw* vergezeld door *De liefdesbrief*, in dat jaar verworven door de Vereniging Rembrandt van de erven van de weduwe Messchert van Vollenhoven. Dat duo kon nu verrijkt worden met een kroonjuweel, *Het melkmeisje* met haar 'schitterende en forsche koloriet' (weer Hofstede de Groot).

Besefte Lugt niet dat *Het melkmeisje* buitenklasse was? Hij was nog maar 23 jaar toen hij deze beschouwing schreef. Misschien ontwikkelde hij zijn voortreffelijke oog voor kwaliteit pas later. Wat we zeker weten: dat Lugts kritiek op de 'verdiensten' van *Het melkmeisje* werd gevoed door zijn weerstand tegen die packagedeal. Én door zijn voorliefde voor die andere Vermeer. Want als de overheid nu zo diep in de buidel tastte, schreef Lugt, dan werd het straks dubbel zo moeilijk om *Het straatje* voor Nederland te behouden.

We weten hoe het afliep. *Het melkmeisje* werd in 1908 aangekocht, samen met die andere 38 schilderijen, waaronder *De serenade* van Judith Leyster (afb. op p. 29). De aankoop was bovendien een bijzonder moment in de geschiedenis van de Vereniging Rembrandt, die er maar liefst 200.000 gulden voor uittrok. Met deze ongekend grote gift als basis wist de Vereniging de staat ertoe te bewegen om de ontbrekende 550.000 gulden op tafel te leggen. Die gift van de Vereniging was mogelijk dankzij een schenking van een van haar oprichters, de genereuze Daniël Franken, die al in 1895 voor dit doel 100.000 gulden had gegeven. Die schenking had Franken destijds eigenlijk anoniem willen doen, maar zijn naam verscheen per ongeluk toch in de krant. Wat die bescheidenheid betreft leek hij op die andere illustere begunstiger van het Nederlands openbaar kunstbezit: sir Henri Deterding, degene die in 1921 *Het straatje* kocht, toen ook dat topstuk van Vermeer op de markt was gekomen. Deterding schonk het schilderij aan het Rijksmuseum op voorwaarde dat hij hiervoor geen lintje zou krijgen. Anders zou hij het schilderij weer ophalen. Gelukkig is ook dat niet gebeurd, zodat *Het straatje* en *Het melkmeisje* doorgaans gebroederlijk aan dezelfde wand in de Eregalerij hangen. Dankzij de generositeit van de mecenassen Franken en Deterding, en de samenwerking van de staat en de Vereniging, hoeft nooit meer iemand tussen die topstukken te kiezen.

Laurens Meerman is wetenschappelijk redacteur bij de Vereniging Rembrandt